

Sprogforstyrrelser – også et problem blandt unge og voksne

Ord18, 5. december 2018

Rikke Vang Christensen (lektor ved NorS)

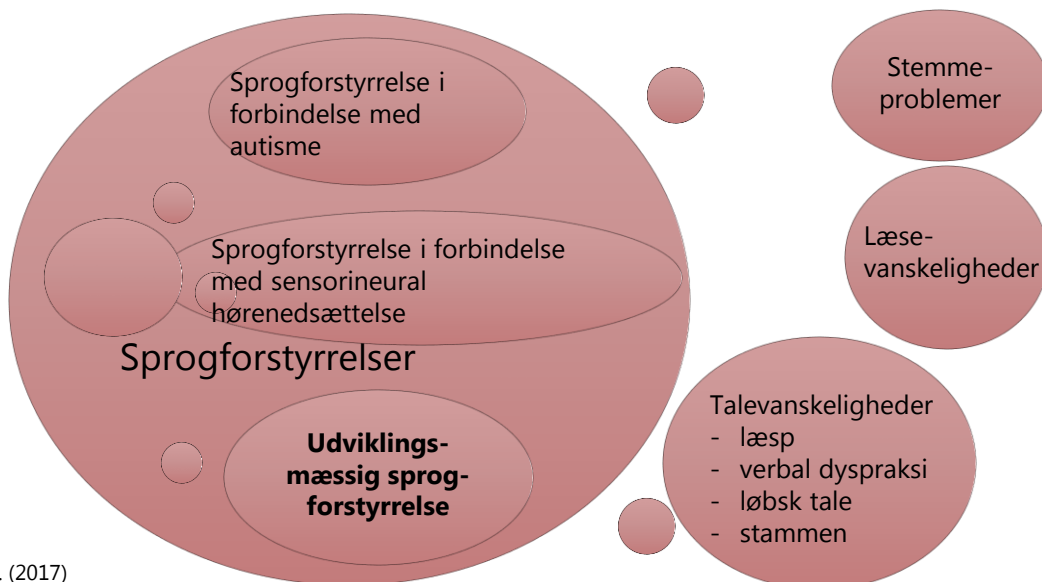
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Oplæggets indhold

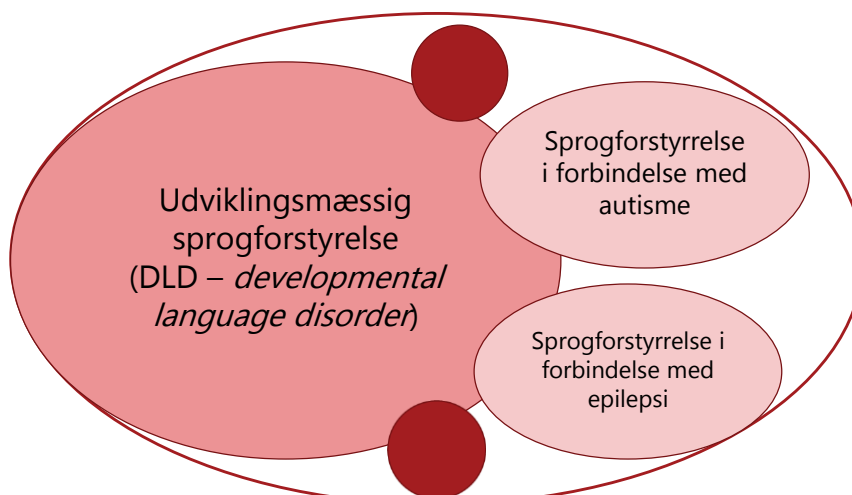
- Udviklingsmæssige sprogforstyrrelser – hvad er det?
- Sproglige symptomer
 - Sisse, 7;0 år
 - Case "Christian", 14;8 år
- Sprogforstyrrelser hos voksne
- Samspillet mellem iboende og ydre faktorer
- Hensigtsmæssige indsatser til mennesker med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser

Eksempler på kommunikationsvanskeligheder

se Bishop et al. (2017)

Sprogforstyrrelser (Bishop et al., 2017)

Sandt eller falsk?

Udviklingsmæssige sprogforstyrrelser rammer 2 i en klasse med 28 elever/studerende.

Udviklingsmæssige sprogforstyrrelser er hyppige og rammer cirka 7 % af befolkningen (se Norbury et al., 2016, Tomblin et al., 1997)

Udviklingsmæssig sprogforstyrrelse (*developmental language disorder, DLD*)

- er karakteriseret af vedvarende vanskeligheder med tilegnelse, forståelse, produktion eller anvendelse af talt sprog
 - ingen bestemte sproglige symptomer *skal* være til stede
- udgør barrierer for kommunikation eller indlæring i hverdagen
- går næppe over spontant, uden særlige indsatser
 - og selv med særlige indsatser er der risiko for vedvarende vanskeligheder
 - især hvis der er sprogforståelsesvanskeligheder og familiemæssig disposition – og hvis vanskelighederne allerede har varet i lang tid

(jf. Bishop et al., 2017)

Udviklingsmæssig sprogforstyrrelse (*developmental language disorder, DLD*)

- årsagen til de udviklingsmæssige sprogforstyrrelser er ukendt, men sprogforstyrrelserne findes ofte blandt flere medlemmer eller generationer af samme familie
- forekommer ikke sammen med en kendt biomedicinsk problematik såsom intellektuel udviklingsforstyrrelse, autismespektrumforstyrrelse, epilepsi eller sensorineuralt høretab
 - i de tilfælde er der tale om 'sprogforstyrrelse i forbindelse med ...

(jf. Bishop et al., 2017)

Sproglige symptomer

'Frøhistorien' fortalt af Sisse (7;0 år)

og så (.) ham å:bede [: råbede] til føen [: frøen] (.) fø [: frø] fø [: frø]
kom ebage [: tilbage] igen

så øh kom en (.) åtte [: rotte] sagde hej (.) hvor er føen (.) henne

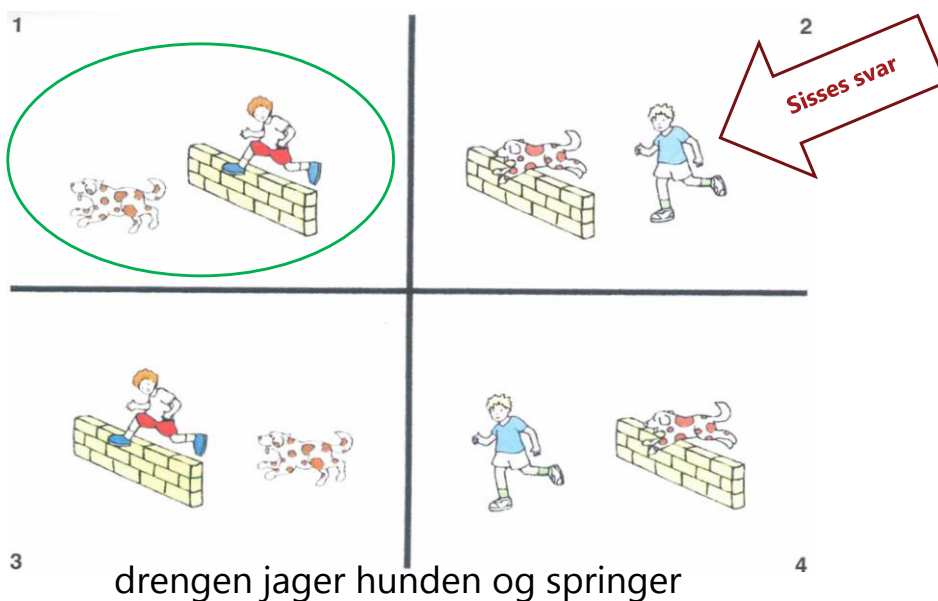
så øh sagde øh f:ø: øh hamseren [: hamsteren] sagde
jeg har (.) kan ikke finde den

Symptomer på udviklingsmæssige sprogforstyrrelser - eksempler

	Sprogproduktion	Sprogforståelse
Fonologi	Fejl i produktionen af sproglyde – især konsonanter (fx [d] for [g s]: "dyddel" ('cykel') eller Sisses /r/-udeladelser)	Vanskeligheder med at opfatte lydligge forskelle (fx [k] : [g]) og ligheder (fx svampe : trampe)
Grammatik	Vanskeligheder med at producere sætninger med alle forventede elementer (fx "så dem kigge nogen lille frø" ('så kigger de på nogle små frøer'))	Vanskeligheder med at forstå betydningen af sætninger som <i>grisen, som geden sparker til, er brun</i> eller <i>drengen jager hunden og springer</i> (se næste dias)
Leksikon	Vanskeligheder med at finde de præcise ord, når de skal bruges (fx "sådan en til børste" for 'kost')	Forsinkelse af tilegnelsen af de første ord og over tid kendskab til færre ord end jævnaldrende børn
Pragmatik (brug af sproget i kommunikation)		
Vanskeligheder med at forklare begivenheder på en forståelig måde, selv om de enkelte ord er forståelige, eller anvendelse af 'han' uden at forklare, hvem 'han' er		

TROG-2 (Bishop, 2012) – test af grammatisk forståelse

Symptomer på (udviklingsmæssige) sprogforstyrrelser - eksempler

	Sprogproduktion	Sprogforståelse
Fonologi	De deciderede fejl i produktionen forsvinder oftest med alderen – hvis de overhovedet har været der. Sprogforstyrrelsen kan altså være svær at høre, skjult .	Vanskeligheder med at opfatte lydligge forskelle (fx [k] : [g]) og ligheder (fx svampe : trampe)
Grammatik		Vanskeligheder med at forstå betydningen af sætninger som <i>grisen, som geden sparker til, er brun</i> eller <i>drengen jager hunden og springer</i>
Leksikon	Vanskeligheder med at finde de præcise ord, når de skal bruges (fx "sådan en til børste" for 'kost')	Forsinkelse af tilegnelsen af de første ord og over tid kendskab til færre ord end jævnaldrende børn
Pragmatik (brug af sproget i kommunikation)		
Vanskeligheder med at forklare begivenheder på en forståelig måde, selv om de enkelte ord er forståelige, eller anvendelse af 'han' uden at forklare, hvem 'han' er		

Om "Christian" 14;8 år

- Christians sprogforstyrrelse blev konstateret i børnehaven, da han var 4 år. Forældre og pædagoger modtog logopædisk rådgivning – bl.a. om at *omformulere* og *udbygge* (eng. "recasting and expansion") Christians udsagn
 - hvis Christian fx sagde *Ham ette do*, kunne hans stuepædagog eller forældre omformulere til *Han har ingen sko på, nej!* og udbygge med *Måske har han glemt dem ude på legepladsen* eller lignende udsagn.
- Christians sprogforstyrrelse er blevet konstateret igen flere gange i løbet af skoletiden, senest da Christian var 12 år gammel, men ifølge forældrene er der ikke siden 0. klasse blevet lavet nogen målrettet indsats over for Christians store sprogvanskeligheder.

Om "Christian" 14;8 år

- Forældrene beskriver, at Christian udfordres af sine sprogvanskeligheder i alle skolefag og i sine sociale relationer. Han holder sig tilbage i timerne, i frikvartererne og ved sociale arrangementer - hvis han overhovedet bliver inviteret til disse. Forældrene mener, at han er så bange for at sige noget dumt, at han slet ikke forsøger at sige noget.

Christian har svært ved at følge med fagligt, da han blandt andet har vanskeligt ved at trække relevant information ud af tekster i sprogfag og i matematik. Han bliver også rigtig træt i løbet af sin skoledag; forældrene mener, at det skyldes, at han bruger mange kræfter på at forsøge at forstå, hvad lærerne siger.

Samtale med "Christian" 14;8 år - videoeksempel

Sprogforstyrrelser hos unge og voksne

- sjældent vanskelighederne med talt sprog, der springer i øjnene

Sprogforstyrrelser – i ungdoms- og voksenlivet

Elbro, Dalby & Maarbjerg (2011):

- 30-års opfølgingsundersøgelse af børn med sprogforstyrrelser fra Taleinstituttet i Århus – både nogle med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser (DLD) og nogle med sprogforstyrrelser sammen med fx neurologiske forstyrrelser (epilepsi eller mild cerebral parese)
- Blandt disse modne voksne ($n = 198$) var der klar overrepræsentation af
 - læsevanskeligheder: 53,0 % (35,8 % DLD) mod 4,9 % i befolkningen generelt
 - manglende uddannelse: 71,2% (32,1 % DLD) mod 7,6 % i befolkningen
 - varig offentlig ydelse (pension): 63,4 % (24,5 % DLD) mod 12,9 % i befolkningen

(se lignende resultater fra USA og Storbritannien hos hhv. Records, Tomblin & Freese, 1992 og Law, Rush, Schoon & Parsons, 2009)

RADLD – *Raising Awareness of Developmental Language Disorder* - bl.a. videoer om sprogforstyrrelser og læsning af Snowling

- Afkodningsfærdigheder – svære at opøve for nogle børn med sprogforstyrrelser på grund af vanskeligheder med
 - at lære bogstavernes lyde
 - at identificere enkeltlydene i ord
 - at danne syntese mellem lyde
 - at leve op til de krav til verbal hukommelse, som stavning stiller
- Forståelse – svært at opnå for børn med sprogforstyrrelser (med eller uden afkodningsvanskeligheder) på grund af
 - leksikale vanskeligheder – en del ord i tekster vil være ukendte
 - grammatiske vanskeligheder – ordbøjning og sætningsmønster giver ikke information i samme grad som til børn uden vanskeligheder
 - vanskeligheder med ikke-bogstavelig betydning og inferensdragnin – *meningen* i teksten går tabt – også på grund af vanskeligheder med verbal hukommelse

Sprogforstyrrelser – i ungdoms- og voksenlivet

Også påvirkning af trivsel og livskvalitet

- I et antal undersøgelser har Fujiki og kolleger (fx Brinton, Robinson & Fujiki, 2004; Brinton, Fujiki & Baldrige, 2010) fundet, at børn og unge med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser ikke så ofte som deres kammerater med upåfaldende udvikling bliver valgt som legekammerat eller ven

Sprogforstyrrelser – i ungdoms- og voksenlivet

Også påvirkning af trivsel og livskvalitet

- Store børn og unge med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser har højere forekomst af angst- og depressionssymptomer end jævnaldrende med upåfaldende udvikling (St. Clair, Pickles, Durkin & Conti-Ramsden, G., 2011)
- Clegg og kolleger (Clegg, Hollis, Mawhood & Rutter, 2005) undersøgte voksne mænd i 30'erne med sprogforstyrrelser ($n = 17$) og fandt, at denne gruppe i langt mindre omfang end både deres brødre uden sprogforstyrrelser og en gruppe af mænd på samme alder og med sammenligneligt intellektuelt funktionsniveau var i et fast parforhold eller havde fået børn

Samspil mellem iboende
og ydre faktorer

Sandt eller falsk?

Det er mennesker fra dårlige sociale kår, som har udviklingsmæssige sprogforstyrrelser.

Sprogforstyrrelser findes blandt mennesker i alle sociale lag

Sandt eller falsk?

Et menneske med en udviklingsmæssig sprogforstyrrelse, der tilegner sig flere sprog, kan have vanskeligheder på sit ene sprog, men ikke på det andet.

Sprogforstyrrelsen findes på begge (alle) sprog

- det skal vi være opmærksomme på, når vi skal adskille en sprogforstyrrelse fra 'bare ikke nok dansk' hos nogle flersprogede
- de sproglige symptomer kan være forskellige på de forskellige sprog

Udviklingsmæssige sprogforstyrrelser

– iboende og ydre omstændigheder (Paul & Norbury, 2012; Washington, 2007)

- Iboende omstændigheder, fx
 - biologiske:
 - CNTNAP2 og andre gener
 - reduceret assymetri mellem hjernehalvdelene
 - kognitive:
 - ineffektiv bearbejdning af lydlig signaler
 - begrænset bearbejdningskapacitet (vanskeligheder med arbejdshukommelse)
 - dårlig opmærksomhedskontrol
- Ydre omstændigheder
 - *Mængde* af input
 - (u)tilstrækkelig?
 - *Måden* hvorpå input gives
 - (u)hensigtsmæssig?

- sprogfærdighedsmæssige: langsom tilegnelse og ustabil anvendelse af fonologiske /grammatiske/leksikale færdigheder

Miljøet kan vi skrue på - fx gennem intervention - og derved forbedre sprogfærdighederne.
De grundlæggende, iboende *forudsætninger* for sprogtilegnelse ændrer vi dog ikke.

Hensigtsmæssige indsatser
til mennesker med
sprogforstyrrelser

Sandt eller falsk?

Teenagere med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser har ikke gavn af målrettede, logopædiske indsatser for at fremme specifikke sproglige færdigheder.

Der kan være god effekt af at arbejde med de sproglige symptomer på sprogforstyrrelser – også blandt teenagere.

KØBENHAVNS UNIVERSITET 31

Intervention over for sprog og kommunikation på forskellige niveauer

The diagram consists of three overlapping circles of decreasing size from left to right, representing different levels of intervention. The largest circle on the left is labeled 'Universelt: Alle' and contains the text 'fx quality first oral language classrooms (se næste dias)'. The middle circle is labeled 'Måltrettet: Nogle (5-10%)' and contains the text 'har desuden behov for målrettede sprogindsatser'. The smallest circle on the right is labeled 'Specialiseret: Enkelte (ca. 5%)' and contains the text 'har derudover behov for specialiserede, målrettede indsatser til sprogudvikling'.

*Universelt: **Alle** har brug for et godt sprogindlæringsmiljø*

fx quality first oral language classrooms (se næste dias)

*Måltrettet: **Nogle** (5-10%) har desuden behov for målrettede sprogindsatser*

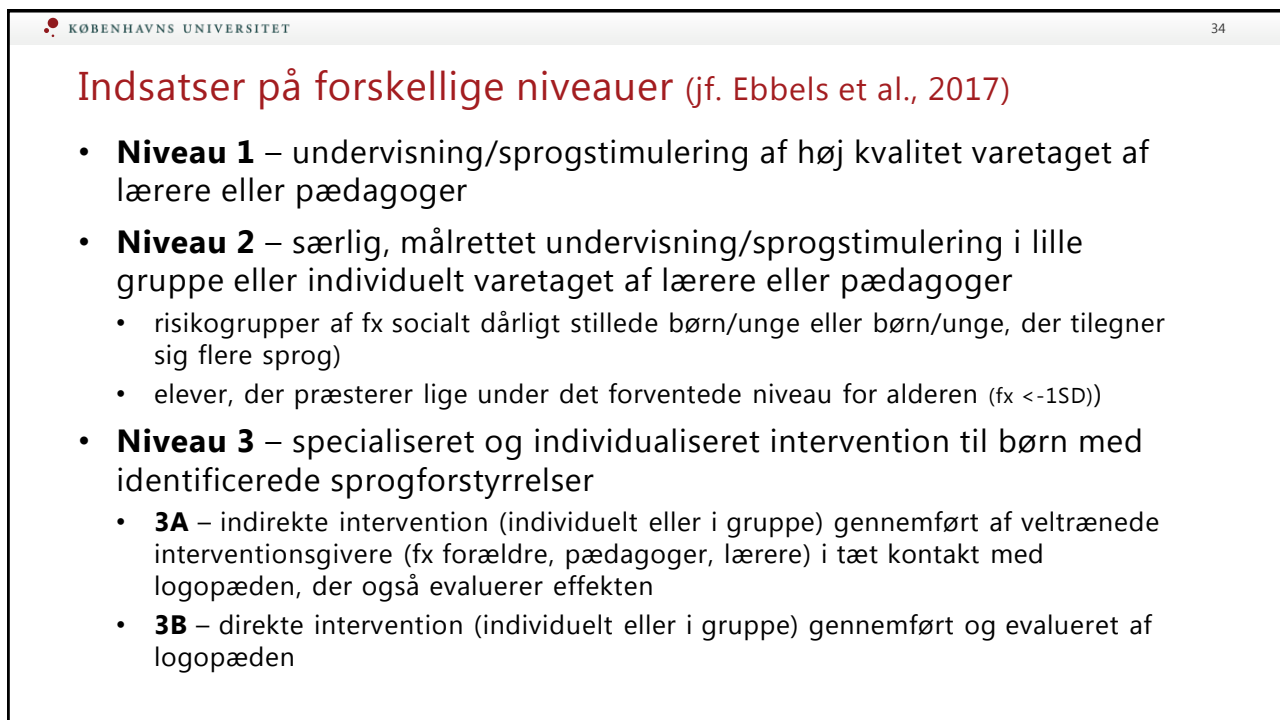
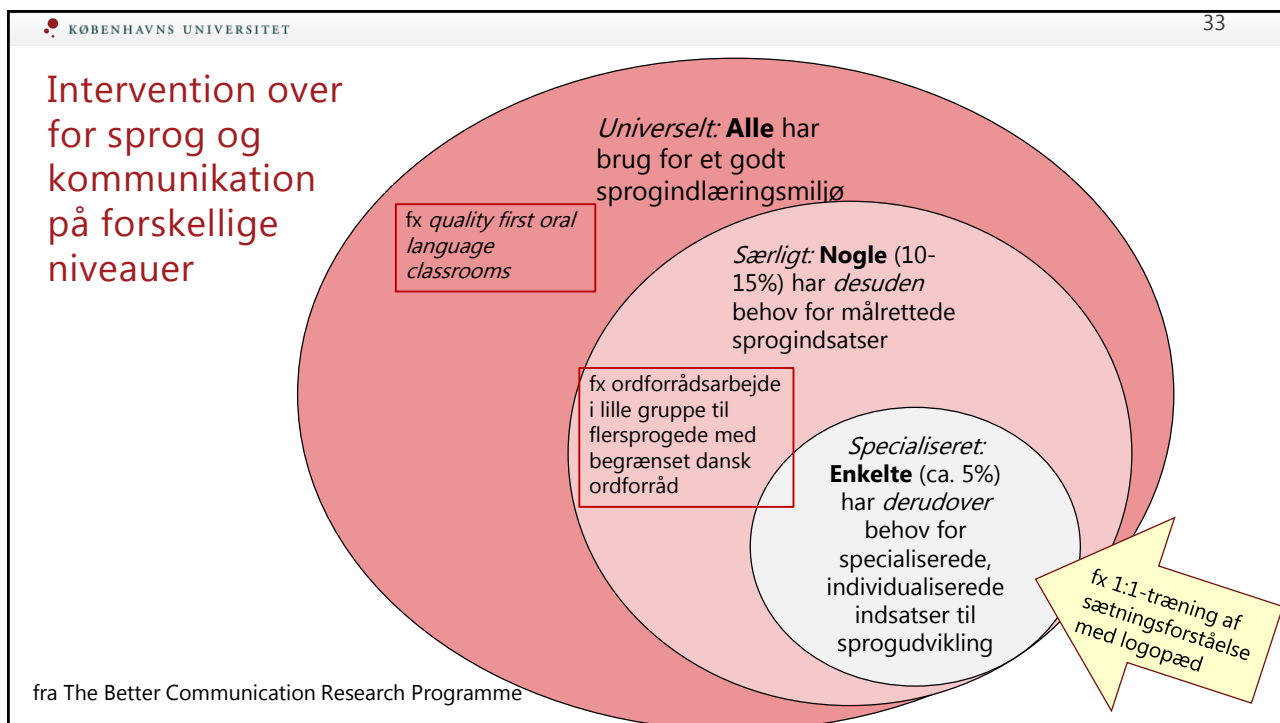
*Specialiseret: **Enkelte** (ca. 5%) har derudover behov for specialiserede, målrettede indsatser til sprogudvikling*

fra The Better Communication Research Programme

KØBENHAVNS UNIVERSITET 32

The Better Communication Research Programme: *Quality first oral language classrooms med tre nøgleområder*

- 1. Language learning environment (sprogindlæringsmiljø)*
 - gode lysforhold, gode lydforhold, (opslags)bøger tilgængelige i lokalet, elevernes seneste egenproduktioner, fx faglige plakater fra naturfag, er udstillede
- 2. Language learning opportunities (sprogindlæringsmuligheder)*
 - alle elever har mulighed for at deltage og lære - bl.a. gennem at inkludere alle i gruppearbejde og at give muligheder til alle eleverne for at indgå i struktureret interaktion med både underviser og kammerater – fx om nye ord eller faglige begreber (*generere, nedbrydning, økosystem*)
- 3. Language learning interactions (sprogindlæringsinteraktioner)*
 - underviseren bruger gestus, symboler, billeder eller konkrete genstande som støtte til den sproglige information, hv-spørgsmål til at stimulere elevernes tænkning, tilpas tempo samt pauser, så eleverne opmuntres til at komme på banen

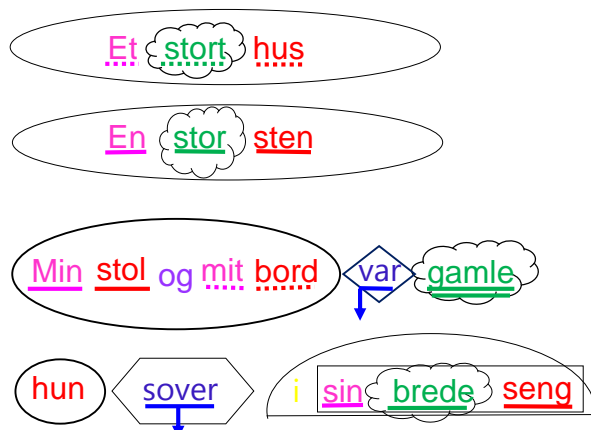

At skruе på de ydre omstændigheder – hensigtsmæssigt input

Miljøet kan vi skruе på og derved forbedre sprogfærdighederne hos mennesker med sprogforstyrrelser – bl.a gennem

- eksplicitering af de negative kommunikative konsekvenser af det lydlige sammenfald i realiseringen af forskellige fonemer - og træning i at producere lydlige forskelle
- eksplicitering af ords komponenter – *betydning* og *lyd* (og evt. også morfologiske og ortografiske karakteristika)
- eksplicitering af det grammatiske system (fx *Shape Coding* by Susan Ebbels©) - og træning i at forstå og måske producere forskellige sætningstyper

Shape Coding by Susan Ebbels© - eksplicitering af det grammatiske system

1. **ordklasser** kodes med farver
2. **syntagmer/fraser** (*phrases*) kodes med **former**, der kan
 - placeres inde andre former for at vise opbygningen af fx sætninger
 - flyttes rundt i sætningen
3. **verbers tidsbøjning** kodes med **pile**

Sandt eller falsk?

Med den rette støtte kan mennesker med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser komme til at klare sig godt socialt, uddannelsesmæssigt og arbejdsmæssigt.

Vi *kan* faktisk støtte mennesker med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser til at klare sig godt. Det første skridt er, at vi er opmærksomme på, at de findes.

rikkec@hum.ku.dk

RADLD – Raising Awareness of Developmental Language Disorder

Engelsk hjemmeside med megen information om udviklingsmæssige sprogforstyrrelser:
<https://radld.org/about/dld/>

Informationsvideoer på YouTube om sprogforstyrrelser (de fleste fra dengang DLD hed SLI) af forskere, praktikere, børn og unge med sprogforstyrrelser og deres forældre

- dansk video om udviklingsmæssige sprogforstyrrelser - dengang kaldet SLI (Rikke Vang Christensen)
<https://www.youtube.com/watch?v=YQVczUyNYh8&t=23s>
- SLI and Reading 1: Decoding (phonics) (Maggie Snowling)
<https://www.youtube.com/watch?v=AAMlmMEiX4c>
- SLI and Reading 2: Understanding written language (Maggie Snowling)
<https://www.youtube.com/watch?v=6Vt41eM3-xg>
- Reading interventions for children with language impairments (interview med Charles Hulme)
<https://www.youtube.com/watch?v=CB-4G-9qyb8&t=12s>

Referencer – her kan du læse mere

- Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., and the CATALISE-2 Consortium (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58 (10), 1068–1080. doi:10.1111/jcpp.12721
- Brinton, B., Robinson, L.A. & Fujiki, M. (2004). Description of a Program for Social Language Intervention: "If you can have a conversation, you can have a relationship". *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 35, 283-290.
- Brinton, B., Fujiki, M. & Baldrige, M. (2010). The Trajectory of Language Impairment into Adolescence: What Four Young Women Can Teach Us. *Seminars in Speech and Language*, 31 (2), 122-133.
- Clegg, J., Hollis, C., Mawhood, L., & Rutter, M. (2005). Developmental language disorders—a follow-up in later adult life. Cognitive, language and psychosocial outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 128–149.
- Ebbels, S., McCartney, E., Slomins, V., Dockrell, J.E. & Norbury, C.F. (2017). Evidence based pathways to intervention for children with Language Disorders. *PeerJ Preprints* 5:e2951v1, 1-22.

Referencer – her kan du læse mere

- Elbro, C., Dalby, M. & Maarbjer, S. (2011). Language-learning impairments: a 30-year follow-up of language-impaired children with and without psychiatric, neurological and cognitive difficulties. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 46, 437-448.
- Law, J., Rush, R., Schoon, I., & Parsons, S. (2009). Modeling Developmental Language Difficulties From School Entry Into Adulthood: Literacy, Mental Health, and Employment Outcomes. *Journal of Speech, Language, Hearing Research*, 52(6), 1401-1416.
- Norbury, C. F., Gooch, D., Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., Vamvakas, G., & Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: evidence from a population study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57, 1247-1257.
- Records, N. L., Tomblin, J.B. & Freese, P.R (1992). The Quality of Life of Young Adults With Histories of Specific Language Impairment. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 1(2), 44-53.
- St. Clair, M.C., Pickles, A., Durkin, K., & Conti-Ramsden, G. (2011). A longitudinal study of behavioral, emotional and social difficulties in individuals with a history of specific language impairment (SLI). *Journal of Communication Disorders*, 44, 186-199.
- Tomblin, J.B., Records, N.L., Buckwalter, P., Zhang, X., Smith, E. & O'Brien, M. (1997). The prevalence of specific language impairment in kindergarten children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 40, 1245-1260.